

Rozhovor s Františkom Matovičom (1920, Ompitál),
bývalým zbrojárrom 13. letky

MARTIN LACKO

INTERVIEW WITH FRANTIŠEK MATOVIČ (1920, OMPITÁL), FORMER ARMOURER OF THE
13. SQUADRON by Martin Lacko

*

INTERVIEW MIT FRANTIŠEK MATOVIČ (1920, OMPITÁL), DEM EHEMALIGEN WAFFENSCHMIED
DER 13. FLUGSTAFFEL von Martin Lacko

Problematika letectva za druhej svetovej vojny oslovovala a oslovuje dosť široký okruh laickej verejnosti i časť historikov. Na túto tému vyšlo v posledných rokoch množstvo publikácií – od spomienkových článkov cez štúdie až po edície dokumentov a syntetické práce.¹ Mimoriadne miesto v histórii aviatiky na Slovensku má 13. letka – najúspešnejšia slovenská letecká jednotka v druhej svetovej vojne. Letka bola v období november 1942 až október 1943 zasadená ako súčasť nemeckej JG 52 (Jagdgeschwader, Stíhacej eskadry 52), najúspešnejšej stíhacej jednoty nemeckej Luftwaffe. Spočiatku bola na Kaukaze (Majkop, Krasnodar), neskôr, po ústupe z Kaukazu začiatkom roka 1943, zas na pobreží Čierneho mora (Slavjansk, Anapa, Novorossiisk, Tamaň), približne v tom istom priestore, ako aj slovenská Rýchla divízia. V priebehu 12 mesiacov pôsobenia sa vystriedali dve skupiny príslušníkov 13. letky – tzv. I. a II. garnitúra. Prvá garnitúra si „odkrútila“ väčšiu časť – od novembra až do začiatku júla 1943, zvyšok, do októbra 1943 pripadol druhej garnitúre, čím sa uzavrela história pôsobenia slovenských letcov na východnom fronte. Za tento čas dosiahla slovenská letka obdivuhodný úspech – 210 (podľa iných údajov až 215) potvrdených zostrelov nepriateľa. Z radov našich 27 frontových pilotov naopak zahynuli 4 (J. Drlička, J. Vincúr, J. Švejdík, J. Jančovič)

¹ Ich vymenúvanie nie je cieľom tohto príspevku, na tomto mieste odkážem len na najpodrobnejší súhrn, ktorý uvádza v prílohe svojej knihy Peter ŠUMICHRASŤ (*Slovenské letectvo na východní frontě*. Cheb 2006, s. 262-268).

a ďalší 3 (A. Matušek, Ľ. Dobrovodský, A. Gerič) zbehli na druhú stranu frontu. (Nerátajúc straty z radov pozemného personálu).

Letku, pochopiteľne, netvorili len piloti, ale aj spomenutý pozemný personál, ktorý sa staral o údržbu lietadiel (mechanici, elektrotechnici, zámočníci, rádiomechanici, zbrojáři), ako aj o bežný chod jednotky (proviantní, kuchári, pisári).

Napriek tomu, že téma 13. letky je dnes už značne sprofanovaná a občas sa zdá, že k nej už niet ani čo dodať, rozhodol som sa zo svojho archívu predsa len vybrať jeden zo súvisiacich materiálov. Ide o rozhovor s Františkom Matovičom, jedným z posledných žijúcich zbrojárov letky.

Matovič bol vrstovníkom môjho starého otca, pochádzali z jednej obce a spolu aj rukovali. Po roku 1945 o svojich zážitkoch – podobne ako väčšina príslušníkov letky a slovenskej armády vôbec – verejne nehovoril a tobôž nepísal. Bol som teda prvým, kto ho s požiadavkou na rozhovor oslovil. Bolo to v roku 1999, v čase, keď som súbežne zhromažďoval rozhovory s pilotmi 13. letky R. Božikom a J. Režňákom. O čosi neskôr som ho navštívil znova, 2. júla 2002, Matovič náš rozhovor na požiadanie autorizoval. Kvôli publikovaniu v ňom boli urobené len drobné stylistické zásahy. Na strane druhej som kvôli autenticite ponechal v texte aj niektoré nespisovné či nárečové slová.

Veľký časový odstup, ako to už býva, zapríčiňuje výpadky pamäti, stratu mnohých udalostí, faktografie, ktorej doplnenie či upresnenie je na historikoch. Napriek tomu je prínosnosť tohto prameňa v inom. Prináša o. i. politicky a historicky neskreslený obraz dobových nálad. Potvrďuje už skôr vyslovené či napísané názory, že väčšina slovenských vojakov chápala svoje nasadenie ako vojenskú a občiansku povinnosť. Reči o od-pore, odbojových úmysloch a snahách – to prišlo zväčša až po roku 1944... Tiež si dovoľím upozorniť na ďalší zaujímavý moment – Matovičove slová o tom, že ako radoví príslušníci armády, ako Slováci, boli na dosiahnuté úspechy svojich kamarátov letcov jednoznačne hrdí. Každý zostrel sovietskeho lietadla brali nie ako službu Nemcom, ale ako dôkaz schopnosti, šikovnosti svojich kamarátov letcov. (Hoci pochopiteľne aj tu by sa našli výnimky.) Aj takéto „detaily“ sú pre historika dôležité, môžu doplniť

nadmieru komplikovanú mozaiku nášho poznania i hodnotenia vojnovkej epochy našich národných dejín.

Uvedený spomienkový medailónik nech je súčasne aspoň symbolickou morálnou satisfakciou pre stovky a tisíce príslušníkov generácie našich starých otcov, ktorých pamiatka mala byť zo slovenských dejín i kolektívnej pamäte vymazaná. Dodajme – len z politických príčin, boli totiž nedobrovoľne nasadení na „nesprávnej“ strane...

Kedy a za akých okolností ste narukovali?

Ja som sa narodil v roku 1920 a mladosť som prežil v Ompitáli, terajšie Doľany². Otec bol kováč. Vedeli sme v tomto robiť, aj keď živnostný list nemal. V 1938 som sa išiel učiť do Ružindola, aj som tam ostal ako učeň. Majstrová však o mne hovorila sedliakom, že majú nie učňa, ale tovariša, ja som totiž vedel aj kone dobre podkovať. Potom na jeseň ale majster aj môj otec museli narukovať.³

Ja som bol odvodový ročník 1940, ale pretože som bol učeň, bol som ešte rok doma, do septembra 1941. Bol som vrstovník s tvojím dedkom.⁴ Spolu sme aj rukovali do Trnavy a tri dni sme tam potom boli, čo sme muletuvali⁵. Cigáni nám hráli, aj čo... On potom išiel do Nového Mesta, ja do Piešťan. Tam mi povedali, že budem tri dni nadsluhovať a ja som bol nakoniec ešte rok na fronte navyše... Ale to je druhá vec pravda... S Ferom som potom na fronte už nebol.

Jak som narukoval, mali sme výcvik, potom kurz zbrojára alebo mechanika a v zime 1942 sme išli do Dánska⁶ a potom hneď do Ruska na front. Ja som bol celý čas vojny len pri tých lietadlách.

2 Od roku 1945 však žil v susednej obci Dlhá, kam sa priženil.

3 Išlo o septembrovú mobilizáciu roku 1938.

4 Bol to spomínaný František Schwarz (1920, Ompitál), neskôr príslušník Rýchlej divízie.

5 Zabávali sa, opíjali – išlo o tradičnú „rozlúčku so slobodou“.

6 Išlo o pobyt v dánskom mestečku Grøve v marci až júni 1942. Na tamojšej základni stíhacej skupiny Drontheim sa skupina slovenských pilotov (o. i. aj Ján Režňák) a pozemného personálu školila na najnovšie typy Messerschmittov Bf 109E.

V tom Dánsku ste sa ako mali?

Tam bolo pansky. Žold sme mali skoro jako letci, čo bolo na svete všeckého si si mohol kúpiť... Vtedy nás tam bolo asi šesťnásť pilotov a asi dvanásťčlenný personál⁷ – mechanici, zbrojáři a pomocníci.

Režňák bol nadšený z toho, v akom 100% poriadku si to všetko v Dánsku Nemci držali...

Áno, to je pravda. Holit' sme sa museli každý deň a akú čistotu udržiavať! Voľáky Olejník (Jozef – pozn. M. L.) tam bol so mnou, mechanik, a ten sa neholil každý deň. Tak jeden nemecký nadporučík chodil za ním a hovoril mu: „Človeče, čo sa neholíš!?“ To sme sa každý deň museli holiť, to si na to potrpeli. A Dáni boli velice dobrí. Spravodlivý národ to bol... Obchody po uliciach, samoobsluhy všetko, a obchodníci nekontrolovali či si si voľačo zobral... To sa mi strašne ľúbilo u Dánov. Ten Olejník raz stratil hodinky a potom mu ich doniesol jeden robotník.

Ale čo Ocvirk raz spravil ešte pred tým, jak sme išli na front, ešte pred Dánskom. V Piešťanoch to bolo. Lietal jak oný, divý, vývrtky robil a také veci. Potom sa ale dostal do takej veľkej vývrtky, čo rátal, že už to nevyberie, tak vyskočil na padáku. Ale to lietadlo potom tým, že vyskočil, sa voľáko vyrovnalo a krúžilo, krúžilo nad Piešťanmi. Mali potom roboty s tým ho zostreliť. Ale on nevedel o tom, že samé lieta ďalej. Potom padol jednému gazdovi do záhrady a zavesil sa na orech. Vedľa odtiaľ, asi tri domy, bol šenk. Tak keď z toho orecha zliezol, rovno do šenku. Zachránil si život, tak len pil a pil, že na nohách nemohol stáť. Prišli po neho, on napitý na mol a lietadlo lietalo dokola, čo ho museli zostreliť... Potom ho mali za to na posmech. To bol Ocvirk... Ale dobrý chalan to bol.⁸

7 Slovákov bolo v Grøve v skutočnosti značne viac – podľa pôvodných plánov MNO z februára 1942 malo odísť na školenie až 106 slovenských príslušníkov letectva, čo sa aj skutočne stalo. ŠUMICHRASŤ, P.: Správa pplk. let. J. Ďuranu o služobnej ceste do Berlína a Grøve (máj 1942). *Vojenská história*, č. 1/2006, s. 90. Z tohto počtu bolo 19 pilotov a 87 príslušníkov pozemného personálu. Za informáciu ďakujem Borisovi Súdnemu.

8 Malo to byť lietadlo Avia Bš-122. Podľa Jiřího Rajlichu sa však havária stala pri Zamarovciach, 10. apríla 1942. Za informáciu ďakujem Borisovi Súdnemu.

S ktorým z pilotov sa Vám tak najlepšie vychádzalo?

Oni boli všetci dobrí... Setvák bol taký srandista... Režňák tiež parádny chlap... Vincúr to bol básnik, chudák padol⁹... Tak – Kovárik bol taký troška namyslený, ale nebol zlý... Cyprich, Brezina, Zeleňák, Jančovič¹⁰ – to všetko boli ozaj dobrí chlapci, kamaráti s nami... lebo keď mu ty neošetríš to lietadlo, nedáš tú zbraň jak sa patrí, tak on padne... Na nás boli piloti odkázaní, neviemčo by nám boli dali. Oni si boli toho vedomí. Tak to ozaj môžem zlé povedať, oni boli kamaráti s nami.

Medzi pilotmi ste nepobadali takých, čo by sa povedzme vyhýbali, báli, nechceli lietať... Proste - že by sa báli o seba.

No to boli tí vedúci... Kriško¹¹, Ďumbala... Ten Ďumbala¹² mal len jeden zostrel, aj to neviem, či mu to nedal jeho kamarát... Nie je isté, či ho nemá len pripísaný. Oni sa báli. Ešte aj ten nadporučík trocha¹³. Oni málo lietali.

Na Ďumbalu sa Režňák hnevá...

On nebol dobrý človek, ani trošku, taký drzý. On sa bál chodiť s tými pilotmi, hoci veliteľia chodili občas. Možno sa bál, či ho vlastní nezastrelia... lebo nebol dobrý...

Že stále chodil so šalom okolo krku, robil sa chorý... ženu že mal mladú...

Áno, je to tak. To je pravda. Nuž nechodil, nelietal.... On sa bál. Ale ako na veliteľa na neho nemôžem nič povedať, velice na nás dbal, všetko sme dostali...

9 Čatník Jozef Vincúr zahynul počas vzdušného súboja pri Krasnodare 17. januára 1943. Pravdepodobne bol omylom zostrelený nemeckou protilietadlovou obranou.

10 Rotník Jozef Jančovič bol zostrelený v súboji nad Kerčom 29. marca 1943, zraneniam podľahol v obci Zaporožskaja na druhý deň.

11 Npor. Vladimír Kriško bol zástupcom veliteľa 13. letky stot. Ondreja Ďumbalu.

12 Stot. O. Ďumbala ako veliteľ letky má oficiálne uznaný len jeden jediný zostrel, takže na Matovičových slovách môže byť kus pravdy. Napriek tomu – z titulu veliteľa letky – ho Nemci vyznamenali Železným krížom I. triedy.

13 Pravdepodobne mal na mysli npor. Vladimíra Kriška. Toho však dnešní historici hodnotia ako veľmi dobrého pilota, hoci zostrelly aj fingoval.

Ináč, tí velitelia ako Kriško či Ďumbala neboli voľáki nadradení voči vojakom ?

Takto: tam na fronte keby aj chcel byť niekto taký, tak si je už vedomý, že musí padnúť... Tam bolo kamarátstvo, to môžem povedať. Aj keď Ďumbala, stotník bol taký trochu namyslený.

A Kriško ?

Ten nie. Ale raz ma chcel zastreliť.

Prečo ?

V Anape sa to stalo. Bol tam šofér, čo nám vozil obed – Myslík sa tuším volal – a dal mi zarajdovať. Ale na tej letiskovej ceste bolo napršané a jak som už prichádzal k našim a točil sa pri tom stane, ten Garant sa otočil a várnice sa vyliali. To Kriška najedovalo.

On bol ináč strašná maska. Raz sme počúvali rádio Londýn a Kriško nás vypočúval... Že nás postrieľajú, hovoril. On bol hrozný sviniar, keď už hovoríme o ňom. Jak sme boli po návrate z frontu vo Vajnorochoch, ja som bol už desiatnik vtedy, ale furt nám kázal len cvičiť a cvičiť... Aj keď pršalo, blata bolo, kázal zaľahnúť a tak... Ale sme ho neposlúchali, boli sme pravda už „starí vojaci“. Ale on len cvičiť a cvičiť. Sviniar taký bol, proti-vec... Domazaní sme vonku boli a trestať nás chcel... jednoducho drzý bol. Ale tí chlapi, čo boli piloti, to boli všetko kamaráti s nami.

S tými zostrelmi to bolo ako?

Zostrelov bolo presne 164¹⁴, keď sme odchádzali z Anapy, ako dneska si to pamätám... 164 ich bolo stopercentne, 164 uznaných kusov, či to bol bombardér alebo stíhačka. U nás sa to počítalo jeden kus – jeden zostrel... ako dneska si to pamätám a to boli uznané, lebo tam nestačilo len, že pilot nahlásil alebo zakýval jakože mal zostrel, keď dvakrát, že dva zostrely...

14 Podľa výsledkov dnešného výskumu ich mala prvá garnitúra v čase keď končila – 7. júla 1943 – o desať menej – 154. (Pozri P. ŠUMICHRASŤ-V. KLABNÍK: *Slovenské letectvo 1939 – 1944*, 2. zv. Bratislava 2000, s. 105). Matovičove slová však môžu byť takisto pravdivé. Možno ich celkom racionálne vysvetliť tak, že v ním uvádzanom počte môžu byť zahrnuté aj prvé zostrely II. garnitúry, keďže I. garnitúra neodišla hneď po príchode II.

Až od Nemcov keď to prišlo, tie hliadky čo mali, potom sa uznal zostrel. Tí to museli potvrdiť, lebo oni boli takí, že uznali len to, čo oni videli, tie ich hliadky... ináč neuznali... to darmo tam šáľil niekto... Jedine oni čo uznali. Ty si mohol kývať, že máš zostrely, ale uznalo sa len to, čo prišlo z ich veliteľstva, tie hlásky čo uznali... preto hovorím, že 164 uznaných bolo...

Ale boli aj takí čo nemali žiadne zostrely...

No ten pilot to bol, čo mal Češku za ženu, Setvák... Tí chlapi piloti hovorili – ale nevyzradili ho – , že keď išiel Rus, Setvák mu len zakýval a išiel preč... nechcel doňho strieľať, nezostrelil ho. To zakývanie bol ako pozdrav.¹⁵

Okrem neho nebol už nikto taký, čo nechcel do Rusov strieľať?

On bol jediný, čo nezostrelil ani jedného... Ale nič sa mu za to nestalo, nikto to nevyšetroval. O tomto sme vedeli a debatovali všetci. On hovoril: „*Však čo budem mladých ľudí strieľať!*“ To mi sám povedal. Dobrý človek však on bol.

Takže ten sa do toho nehrnul...

Ten bol velice dobrý človek... /smiech/... Nechcel nikomu ublížiť... Že však – „čo budem mladých ľudí strieľať“... On sa nehrnul do toho.

Ale ostatní piloti keď mali zostrel boli z toho radi, že...

Však sa chválili, pravdaže... Každý len aby mal čo najviac. Však napríklad len ten Jančovič, čo nabral tú ratu a doniesol z nej kus krídla, to je fakt pravda¹⁶... Boli to hrdinovia, to darmo... To bolo strašne moc tých 164, čo sme my mali. Tie raty, to boli chudátka... Síce obratné, ale rýchlosť to nemalo. Messerschmitt jak sa dostal za ňu, tak hotovo. Málokto

¹⁵ Setvák bol spomedzi pilotov v tomto smere naozaj istou výnimkou, čo potvrdzoval aj Ján Režňák.

¹⁶ Jančovič skutočne po jednom zo vzdušných súbojov, 20. januára 1943, priniesol na svojom lietadle kus z krídla sovietskeho I-16, úlomok s namaľovanou červenou hviezdou. KLABNÍK, V.-ŠUMICHRASŤ, P.: c. d., s. 96.

pilot bol tak šikovný, aby utiekol. Ale jak prišli tie lightningy¹⁷, spitfajry, airacobry – už to bolo 1:1, už potom nepadali len Rusi, ale aj títo.

Nebola medzi tými pilotmi taká trochu závisť, keď jeden mal viac zostrelov než druhý?

No tak medzi nimi to trochu bolo, tak Kovárik bol taký moc hrdý, že sa mu darí, ale medzi nami nám to tak nedali vedieť, lebo tam bolo ešte všelijaké iné mužstvo, dôstojníci.

A potom po návrate z Ruska, keď títo najlepší podostávali vyznamenania, neboli trocha namyslení nato?

No tak nemyslím, že by boli tak namyslení... no ale každý bol vtedy hrdý na to, že voľačo dostal. Ale kamarátsky boli, to ja nemôžem na nikoho voľačo povedať. Hovorím, trochu ten Kovárik a Ďumbala.

Na fronte sa ale určite nikomu nechcelo byť, každý by pravda najradšej domov šiel...

No však samozrejme...

A ako ste to potom brali, že prečo tam musíte byť?

Predpis je predpis, vojak je vojak, ináč dostaneš guľku... Tam sa nič nedalo robiť.

To by ma zaujímalo – keď ste ako letka mali toľko zostrelov, boli ste na to ako Slováci hrdí?

Pravdaže. To každý je na svojich hrdý, je rád, že máme takých našich ľudí... Že je to Slovák a dokáže to, že je úspešný... To je fakt. Tam sa na to ani tak nepozeralo, či proti tomu lebo hentomu bojuje – vojna je vojna – ale fakt sme na to boli hrdí... Že či už to voľakomu robilo zle alebo čo, vtedy sa tak na to nepozeralo... Ale že je Slovák, to že sa preslávil...

Ocenenie voľáke ste nedostali?

Ja som dostal „Za hrdinstvo“, 3. stupeň, potom som ale na to skoro doplatil. Mne to vyznamenanie totiž našli Rusi, keď k nám prišli v 1945. Vyšetrovali potom, vypytovali sa, čo to je... A ešte druhý raz neskôr. Syn

17 Sovieti v skutočnosti lietadlá typu P-38 Lightning vo výzbroji nemali.

chcel byť velice pilotom a na to vtedy potreboval voľáke „dobrozdanie“. Ja som vtedy robil na STS¹⁸ v Pezinku a raz ma len zobrali na krajský výbor strany a prišli na to, že mám to vyznamenanie od Nemcov... Tak sa tam syn nedostal. To mi však až neskôr riaditeľ povedal. Tak som ho potom voľakde zahodil... Vyznamenanie ale dostal ešte aj Fero Kozina, mechanik. On zachránil dvoch Nemcov z partizánskeho zajatia. To štyroch zobrali a dvoch už medzitým zabili, dvoch zachránil... Potom to ktosi ohlásil veliteľovi a Nemci ho porád strašne vychválili... On bol z Hrnčiaroviec či z Linča, už neviem, odvtedy som s ním nebol.

Poviem vám ešte jednu príhodu, jak naši vybabrali s Nemcami. Naše lietadlá boli raz v oprave u Nemcov, lebo väčšie opravy robili oni. Bolo to v zime, bolo tak ale po kolená snehu vtedy. A oni, títo naši chalani – letci boli takí odborníci, že vzlietli i po snehu, im to bolo jedno. Tak ale povedali tým Nemcom, že musia sneh z letiskovej plochy odhádzat', lebo že ináč nevzlietnu, lebo sa boja. No a Nemci, všetci čo tam boli, ešte aj piloti – odhadzovali sneh. A keď to mali hotové, naši piloti sa zobrali a odštartovali – ale vedľa, po tom snehu! Fakt pravda to je... Takto spravili na posmech Nemcom...

My sme mali šikovných pilotov... Ale tí Nemci čo boli, to boli chudáci... No čo mali? Pár odlietaných hodín a hneď ho dali na front... Ale naši, to boli mazáci, vedeli sa orientovať...

S Nemcami ste mali aké skúsenosti ?

Nás mali pomerne strašne radi za to, že boli výsledky. Im záleží na výsledkoch, nie na tom, že som Slovák, lebo čo. Len výsledky... Po tejto stránke si nás vážili, cenili si ten výkon. Však Nemci boli teda vždycky Nemci, ale oni to brali tak – „robíš pre nich“. My sme nemali voľáke ťažkosti s nimi... My sme sa mali lepšie ako druhí vojaci, delostrelci či kto...

Kedy ste videli, že Nemci prehrávajú vojnu?

Vtedy, keď sme začali z Krasnodaru odchádzať, museli sme utekať¹⁹... Nemci nám už vtedy neverili, videli sme, že už nestoja o nás... Potom sme im už neverili velice.

¹⁸ Strojová a traktorová stanica.

¹⁹ Ústup z Krasnodaru začal 24. januára 1943.

Ten ústup ako vyzeral?

Najďalej sme boli v Krasnodare²⁰, odtiaľ nás už potom Rusi hnali. To bolo tak vtedy, že nás ako Slovákov Nemci už trocha podceňovali. Tam v jednej veľkej budove boli piloti naši, ale Nemci už všetci odišli, len naši tam ostali a nášmu veliteľovi Nemci povedali, že však nám Rusi nič nespravlia. A blízko toho letiska bol taký veľký jabloňový sad a už sme v ňom videli Rusov jak sa prískokmi blížlia k tomu letisku. 500 kg bomba už bola pripravená, že to Nemci vyhodlia do vzduchu, ale potom jak odišli už sa to nestalo. Tam sme teda videli jako sa Nemci o nás postarali... „Skapte alebo ožite“... A nechali nás v tom Krasnodare. Na to sme prišli jak to je... Ale potom na poslednú chvíľu predsa len poslali to lietadlo. Dotiaľ sme čakali, však čo môžeš robiť... Nič... Až v posledný moment priletel ten Junkers a zobral letištnú obsluhu, pilotov nie. Tí odštartovali a krúžili okolo nás dokiaľ sme neodleteli chránili nás, všetci. Dotiaľ neodleteli, tomu všetka česť! Z toho Krasnodaru sme leteli do Anapy a tam sme boli do konca.

Na tom Kaukaze ako bolo?

Dobre nám bolo aj tam. Tam boli pivnice plné vína, kolchozné, aj 100 m dlhé. A Nemci keď utekali, postrieľali do tých sudov, že potom víno tieklo po kanáloch v tých pivniciach. Tak nám ho potom tie ženy – oni to tam poznali – nosili z tých jarkov a predávali za marky alebo čo sme mali. Parádne víno to bolo a to len z tých jarkov brali! V tých sudoch boli nie stovky, ale tisíce litrov a Nemci keď už nemali čas to brať, len s automatmi do toho strieľali.

So slovenským vojskom ste sa nestretli?

Neviem už presne kde to bolo, ale bolo to vtedy, keď sme ustupovali. Tam už to bolo strašné voľačo. Jak Rusi tlačili, naši aj Nemci že len tak padali. Rusi že ich aj po tých mŕtvolách tlačili. A mŕtvol že tam bolo toľko, že to nebolo možné, z našej strany aj z nemeckej. To nám hovoril ten dôstojník či poddôstojník z Rýchlej divízie, čo k nám prišiel

20 V skutočnosti bola 13. letka najďalej (najvýchodnejšie) až v Majkope.

vtedy.²¹ Rýchla divízia bola vtedy už úplne zničená a potrebovala benzín. No a taký stav teda nastal, že keď týmto nedovezú benzín, tak tam tí chlapi padnú. Jednoducho nemohli odísť. A my sme im pomáhali len zato, že sme mali možnosť. Tam na letisku boli barely sudov, všetko v okopoch, takže, keď aj padla bomba, nezničila všetko, lebo benzín nebol v cisternách ale v sudoch. My sme boli v monterkách a Nemci nevedeli kto prišiel, tak sme im potom dávali benzín, plné sudy tým vojakom a poddôstojníkom čo prišli s autami. A odtiaľ z tých letísk sme ich ešte chránili, tak sme im pomáhali. A viete čo, nebudete veriť, rum nám nosili. Lebo do lietadiel keď mrzlo sa dával glykol, zmes nemrznúca. Predtým však, keď glykolu nebolo, nám nosili rum namiesto neho. Tiež mäsa nám doniesli, lebo jak Rusi tlačili a oni sa chceli odtiaľ čo najskôr dostať, likvidovali sklad. Tak sme mali všetkého – aj rumu, aj vína aj chleba, mäsa a všetkého. Tak nám Rýchla divízia pomohla.

Aj ste sa stretli s voľákymi zverstvami, čo Nemci porobili?

V Krasnodare na Kaukaze, keď sme bývali na letisku v takej veľkej budove – škola to bola predtým – tam sme moc neprichádzali s tými ľuďmi do styku. Asi po troch týždňoch sme boli v Tamani, Slavjanskej, Kerči. Do tohto Kerču prišli šesťkrát Rusi a šesťkrát Nemci ich vytláčili, tak si viete predstaviť, čo tam ten ľud trpel. Dlhو sme ale boli v Anape, asi štyri mesiace. Keď sme tam prišli, bolo veľmi teplo. A v takom rodinnom dome na rohu ulice, pri samom mori sme bývali. A len taký smrad sme furt čuli. Keď ten smrad stále neprestával, hovorím tej chazajke, čo sme u nej bývali: „*Voľáky smrad tu je!*“ Ona sa najprv bála, ale potom, keď videla jakí sme, všetko povyprávala jak bolo, že tam postrieľali voľaktorých týchto Rusov, aj ženy s deťmi. Normálne, že taká partia Nemcov vykopala jamu, ale len 30 cm hlbokú, a tam ich postrieľali a zahrabali. Preto to bolo tak cítiť, jak bolo teplo. Tak sme si sťažovali u Nemcov, tak nám to potom odkopali. Ale len 30-40 cm hlíny bolo na tom. A tam ženy, decká, s drótami zviazané ruky, aj starší chlapi... No taký hromadný hrob, ale

21 Podobné informácie nie sú prehnané. Aj denník II. oddelenia veliteľstva Rýchlej divízie napr. pri opise bojov 25. januára 1943 spomína „celé hromady nepriateľských mŕtvov“. VHA Bratislava, f. Rýchla divízia, šk. 25.

dvadsať ľudí. To jako Nemci spravili... Tam bola totiž jedna vec – keď front prechádzal, tí ľudia sa zrádzali. Raz boli s tými, raz s tými. Prišli Rusi – tak zas naspäť. To tam tí Rusi medzi sebou boli takí. Toto spravili Nemci, pravdepodobne teda, ale robili to aj Rusi. Keď prišlo udanie, robili to jedni aj druhí. Strašné voľačo, čo sme tam videli...

Aj ste voľáko pomáhali tomu obyvateľstvu?

Tam boli pravda mladé ženy, dievčence. A tie Nemčiská ich voľakde pýtali. No kurvy potrebovali, poviem rovno. A títo naši vojaci ich zas chránili. Hovorili: „*Aj my ich potrebujeme!*“ A potrebovali ich aj nepotrebovali. No – chránili sme ich, preto nás mali radi. Ináč, takto dávať sme im nemali čo, jedine voľačo z toho bufetu, čo sme mali. Napr. v tej Anape, čo sme bývali, v tom dome na rohu, vzadu v dvore v takej veľkej komore, bývala mladá žena, ale 18-19 rokov mala, Naďa sa volala, opatrovala ale 90-ročného dedka. Tá nám prezradila, že starí Rusi chodia do prístavu a chytajú rybičky. Tak sme ich chodili od nich jako brat' a vždycky sme im za to voľačo dávali. Aj tovar voľáky, keď sme mali. No kamaráti sme boli, povyprávali sme sa. Jednu vec som ale chcel ešte hovoriť, čo sa tá Naďa nemala dozvedieť. Manžela pilota mala, taká mladá ženská to bola. Ale čo... Prišiel vtedy Režňák, alebo Cyprich to bol, taký malý, už neviem presne kto to bol, a hovoril, že zostrelil dve ruské lietadlá²². A ona vedela aj po slovensky, aj latinkou písať, šikovná baba to bola. O mužovi nevedela či žije, či nežije. Keď toto počula, vtedy bola taká nahnevaná – nie na nás chlapcov, ale na toho Režňáka – tuším by ho bola zastrelila vtedy. No strašne sa rozčúlila.

Ale celkovo vás mali tí ľudia radi?

My sme si s Rusmi dobre vychádzali – poviem úprimne – no mali nás radi, lebo sme neboli zlí. To by nám neviemčo dali. Tí ľudia tam v Rusku, môžem povedať, boli slušní. Mali nás najprv za Rumunov, lebo sme mali podobné uniformy. A tí tam porobili zle... Rumuni – to boli somári... Takí sprostí, nekultúrni. Tí civili sa ich báli. Ale my jak sme tam boli chvíľoč-

²² Ťažko presne určiť o koho z dvoch menovaných ide, J. Režňákovi sa však podarilo dosiahnuť dva zostrelky za deň až štyrikrát, F. Cyprichovi len raz.

ku, už sme vedeli s nimi hovoriť normálne, už nás brali jako Ukrajincov alebo tak. Dobre sme si rozumeli. Oni nás mali radi aj za to, že sme im nič zlé nerobili.

A proti nim ste bojovali...

To nič, oni dobre vedeli, že sme len vojaci. Iba raz tá Naďa, čo sa rozčúlila, ale inak nemôžem na nich nič povedať. My, Slováci sme tam mali meno, kde sme bývali. My sme – budete veriť, či nie – nechali svoje pušky tam, kde sme bývali, v tom dome. Ako vojaci sme si ich tu nechávali a bez nich išli na letisko. My sme sa tých Rusov nebáli. Ani oni nás, neboli na nás zlí. Ale riziko to, pravda, bolo vždycky. Potom raz v noci sa stalo, že prišiel poplach, vraj Rusi prišli do Anapy, lebo more bolo blízko. A tá Naďa vtedy zobrala jednu tú pušku a z úkrytu začala strieľať do vzduchu – hádam si myslela, že ju tí partizáni prídu oslobodiť, či čo. Nemci nám prišli vtedy na kontrolu no a tie pušky, ktoré sme mali stále nosiť so sebou na pleci – nič sme nemali! My sme tam boli jak doma. Odvtedy sme ich museli nosiť pri sebe. Ťažkosť to bola pre nás, lebo sme neboli zvyknutí to nosiť. To sme stále chodili len v monterkách, nie v uniformách, tak nás Nemci nerozoznali, či sme Slováci alebo Nemci. Keď takto aj prišiel nejaký vysoký nemecký veliteľ, on zďiaľky nevidel, či je to Slováčok či Nemec.

Režňák spomínal, že keď ste odchádzali z Ruska, ráno vás celá ulica vypevádzala a plakala...

Áno, to je fakt pravda.

V Rusku celkovo bola bieda...

My sme trpeli aj tým, keď sme videli tú biedu. Aj tie ženy, čo vyprávali, jaký život tam bol... Ale vojna je vojna, jak sa hovorí...

A komu ste dávali za vinu, že tam majú tú biedu? Komunistickému systému? Stalinovi? Či vojne?

Oni hovorili, že dokiaľ vojna²³ nezačala, všetko bolo dobré. Potom že nebolo ničoho, Stalin všetko bral. Tam bol tiež veľký rozdiel mesto-de-

23 Z kontextu danej vety sa zdá, že má na mysli prvú svetovú vojnu.

dina. V mestách bolo všetko dobré, ale dediny... Po vojne som bol potom ešte päťkrát v Rusku a tam ten rozdiel Moskva nádherná a biedne domy na okraji...

Stretli ste sa tam v Rusku s niektorými našimi, ktorí boli komunistického zmýšľania?

Áno, napríklad aj ten dôstojník z Rýchlej divízie, čo prišiel ten benzín pýtať...

A z 13. letky?

Tak – čo sme tak ňuchali, tak ten Švejdík, čo pravdepodobne utiekol²⁴, lebo nebol uznaný... Zamlčovalo sa to...

Vy si myslíte, že Švejdík prebehol?

Tak, pravdepodobne...

Vy ste ale nikdy neboli úplne na fronte...

My sme nemohli byť celkom pri fronte. Vždy sme boli tak 10-15 km ďalej, ak by prišiel nálet či front, aby sme mohli odtiaľ zmiznúť.

Po materiálnej stránke ste sa ako mali?

Po tejto stránke dobre. My sme sa s tými ľuďmi tam vedeli dohovoriť, tak sme sa mali pansky. Takže celkom nás tam mali radi, čo sme potrebovali, zohnali nám tam vždycky všetko... Neskôr nám Nemci potom velice neverili, lebo videli, že tí ľudia s nami ináč jednajú... že Slováci nedržia s nimi... A Nemec – to je zas hrdé...

A Nemci sa o vás ako starali po tejto stránke ?

Dobre. Ja jako desiatnik som mal žold jako u pešiakov poručík, tak to bolo platené. Stravu sme mali silnú, aj čokolády bolo. My sme museli mať na fronte normálne pyžamo. A kto ho mal vtedy z vojakov? Po tejto stránke na nás Nemci dbali. Hovorím, aj ten žold sme mali čosi extra, tak sme si všetci museli kúpiť pyžamá. A o tých v ostatnom vojsku vtedy

²⁴ Žeby sa Jozef Švejdík pokúsil prebehnúť je nepravdepodobné. Zahynul 31. januára 1943 pri meste Kropotkino.

nebola ani myseľ... Preto nám hovorili „pyžamová letka“. Aj holiť sme sa museli.

Strava Vám dochádzala pravidelne, načas?

Aj meškala... Raz sme ju štyri dni nemali, až sme boli z toho slepí... Na koniec vtedy človek aj zabúda a prestane byť hladný... Predtým raz zas dovezli voľáky proviant a všetko možné na lodi a keď tá loď pristávala, prišlo osem ruských lietadiel a rozbilo tú loď načisto... Pred našimi očami... Tak to bolo všelijako.

Tak ale predsa ste mali lepšiu vojnu ako nejakí pešiaci v blate v zákopoch...

No to iste. Ale vši sme aj tak dostali. Mali sme také plechové vane, kde sme umývali súčiastky. Tam sme naliali benzínu, vyzliekli donaha – keď bolo teplejšie – tie šaty dali do vane a vši za chvíľu pokapali. Lebo tam v Rusku boli vši bežné... Kde si prišiel spať, to bolo bežné... Ale aj tak sme boli čistejší od tých pešiakov – ved’ čo mohol pešiak robiť? Niektorých tak doštípali celých ale pomôcť si nemohli... Ale my sme mali takúto možnosť sa ich zbaviť. Umyli v benzíne a bolo. To sme mali výhodu po tejto stránke. Ale aj tak sme si užili v tej vojne aj hrôzy. Vincúr, taký básnik bol, sranda chlapčisko, dobrý a padol. Zostrelili ho nad ruským územím a naši ho tam išli ešte pochovať... Tak úplne pri fronte vykopali jamu, ešte Rusi strieľali na nich, čo ho ledva pochovali. Katastrofa tá vojna, len aby to nebolo včul...

Po návrate z Ruska čo bolo s Vami?

Potom sme boli vo Vajnorochoch, potom v Piešťanoch²⁵. Tam som zažil aj ten súboj s Američanmi²⁶.

25 Vo Vajnorochoch bola od januára do mája 1944 dislokovaná Pohotovostná letka 13, v máji ju premiestnili do Piešťan.

26 Myslí sa vzdušný súboj spomenutej Pohotovostnej letky s presilou amerických stíhačov a bombardérov dňa 26. júna 1944, ktorý znamenal jej zánik. Udalosť opísali viacerí autori, napr. P. Šumichrast – Hotovostný roj stíhacích lietadiel Messerschmitt Bf 109 a pohotovostná letka slovenských vzdušných zbraní (august 1943 – 26. jún 1944). Vojenská história, č. 4/1998, s. 32-44; S. Bursa v príspevku Zánik Pohoto-

O prípravách na povstanie ste vedeli ?

No po tom 26. júni bol už v Piešťanoch kľud. Ale o prípravách sme vedeli, lebo Dubeň²⁷ a ten druhý zbrojár, čo robil motory, na takom vozíku, káre narichtovali také flaky²⁸, to jako proti Nemcom mali byť, jak začali obsadzovať.

Režňák ale hovoril, že to malo byť proti partizánom...

Proti partizánom? To neviem. Ja som bol pri tom, keď to robili... To už presne teda neviem, ale nakoniec sa to neosvedčilo na nič. Ale zdá sa mi, že to malo byť proti Nemcom... Ale nebolo nám to povedané, proti komu to má byť, či na to lebo na to...

V povstaní ste boli?

Ja ti poviem jako to bolo. Po tom všetkom (súboji 26. júna 1944 – pozn. M. L.) sme ostali v pohotovosti v Piešťanoch a chystalo sa to do povstania, to sa dozvedelo medzi tými chalanmi, lebo už tí dvaja piloti²⁹, čo naštartovali, sa richtovali na letisko Tri duby. To už bolo večerom a v noci potom zavadili do voľákových stromov a havarovali. To už ale vtedy sa vedelo, že sa ide do povstania. Tak čo tam boli tie autá – všetko naložili. Aj ja s Tonom Morom sme nasadli. Tak sme vyrazili a cez Havran sme prišli do Orešian a potom Topoľčianok³⁰ na veľký majer. Autá to boli RN-éčky³¹ a tie potrebovali zastavovať, lebo to bol kopcovitý terén. Vtedy som hovoril tomu kamarátovi Tonovi: „*Tono, rok sme boli na fronte a včul kam ideme?*“ Reku zas ideme na front... Reku: „*Vrácme sa!*“ Tak ale čo včul? Kade? Jako? Nič na sebe... Čo tam v Dánsku sme mali všelijaké súkromné

vostnej letky. In: *Balneologický spravodajca 1999-2000* (Red. M. Pekárová.) Piešťany 2000, s. 192-209 a i.

27 Zvk. Karol Dubeň – hlavný zbrojár 13. letky, potom Pohotovostnej letky, neskôr účastník SNP.

28 Protiletadlový kanón.

29 Čtk. Alexander Gerič a por. Ondrej Šingliar odleteli pred zotmením na cvičnom lietadle Praga E-39, v tme však zablúdili a havarovali na neznámom mieste.

30 Piešťanskí letci pod velením stot. I. Haluzického boli už 31. augusta (ako pešiaci) zasadení v úseku smerom na Zlaté Moravce.

31 Praga RN.

veci, tam nám velice dobre bolo... Košele krásne, oblečenie, všetko možné... Tak jak sme boli sme sa vrátili, všetko sme tam nechali.

Viacerí ste sa vrátili alebo iba vy dvaja?

Neviem. My dvaja sme sa vrátili.

Režňák totiž hovoril, že keď ste zastavili na tom Havrane a Haluzický verejne oznámil, že sa ide do povstania, väčšina z vás povyskakovala a vrátila sa.

Tak to ja neviem. Ale možno aj viac, lebo potom zbadali tí chlapci, čo sa ide robiť. Tak predsa asi ich bolo viac. Potom sme s Tonom odišli do Piešťan a odtiaľ do Hlohovca. Tam býval voľáky Timoth Moravčík, čo sme boli spolu na fronte. Doteraz si pamätám – býval Hlohovec, Hlohová 43. Ale nebol doma, iba sestry, čo boli doma. Tam sme u nich spávali. Naraz potom asi po dvoch týždňoch prezident vyhlásil amnestiu vojakom, ktorí sa vrátia. Tak sme si dali povedať a išli sme sa zahlásiť do piešťanských kasární. A už sme tam neboli len my letci, ale aj pešiaci a delostrelci. Ale čo sa stalo³²... Sme tam boli ale dve hodiny, sme sa chceli už voľáko usalašiť, ľahnúť si, keď vtom každému búchali na okno: „*Všetko na dvor, so zbraňami!*“ Prídeme tam a Nemci nás už mali obkľúčených! Zobrali nás potom do Vojenského kúpeľného ústavu, do takej sály, ale stodvadsať nás tam bolo. Už som videl, že je zle. Čo budeme teraz robiť? Videl som na vrátnici dvoch strážit' – Slováka a Nemca. Našťastie ten Nemec nevedel nič po slovensky, tak som si vzal toho Slováka bokom a hovorím mu: „*Počúvaj, potreboval by som ísť domov, mám tam dievča, bude za dvatri dni rodiť...*“ On kukol na mňa – vedel, že šálim, ale tú dovolenku mi napísal. Nemec hovoril len „*Gut, gut*“. Len o to mi šlo, aby som sa dostal von, za bránu. Šťastie, že sme tam mali kamarátov, tí nám dali civilné šaty a išli sme na nádražie. Tam sme skočili na jeden nákladný vlak, poprosili

32 Nie je presne zrejmé, kedy k opisovaným udalostiam došlo. V Piešťanoch sa nemecké vojsko ako aj Sicherheitsdienst (SD) usadili už 3. septembra 1944, 10. septembra však v súčinnosti s HG robili v meste veľkú „očisťovaciu“ akciu. Je možné, že práve táto zasiahla aj vojakov. BAČA, R.: HSLŠ v Piešťanoch v rokoch 1939 – 1945. In: *Balneologický spravodajca 1999-2000*, s. 223.

rušňovodiča, či by nás neschoval a išli do Trnavy. Odtiaľ peši do Ompitálu. Lenže čo. Prišiel som domov, zaklopal na okno a mama – taká čujná vždycky boli – sa pýta: „Kto je?“ „Ja, Fero!“ Tá skoro odpadla, lebo dvaja Nemci boli u nás ubytovaní. Feldvébel³³ voľáky a ešte jeden. Šťastie, že moja mama slúžila vo Viedni, tak vedela nemecky. Išla za ním a povedala čo je, že je to syn. A nič sa nám nestalo. Toho kamoša Mora som vyprevadil na Roštún, Sklené hute a odtiaľ išiel do Sološnice, ja naspäť. Otec bol kováč a vtedy sa robili zákopy. Tak ja som čakany koval na to a feldvébel bol rád, že sa to robí, tak som sa zachránil až prišiel koniec vojny.

Slovenský štát si pamätáte keď bol vyhlásený?

Jakoby nie. Zajedno to bolo dobré, že sa Slováci dostali na to, že bol ten slovenský štát. Lebo Česi nás chceli dostať, mali nás jako mladšieho brata, tak to bolo. Pre nich bol Slovák menej než Čech, bárs to nie je pravda. Maďari nás tisíc rokov trápili, boli sme pre nich nič. My sme však mali šikovných ľudí, len sme nemali toľko možností.

Boli ste radi, že je slovenský štát?

Nuž vtedy sme boli radi, samozrejme. Však sme boli Slováci...

Takže väčšinou boli ľudia radi...

No samozrejme... Možno Tiso zachránil pár ľudí, lebo povedal jednu vec: „*Chlapcov som dal, ale otcov nedám!*“³⁴ Možno by to bolo stokrát horšie, ktovie, ale lepšie asi nie, keby nebolo slovenského štátu... Aj robota bola potom, aj sa za ňu platilo. Ľud si chválil, jak to začalo. Dovtedy nebolo roboty nikde... Takto boli ľudia spokojní.

33 Ekvivalent slovenskej rotmajsterskej hodnosti zástavník.

34 Uvedený Tisov výrok je síce nedoložený, no medzi bývalými vojakmi slovenskej armády veľmi rozšírený. V každom prípade však výstižne vyjadroval Tisovu i Čatlošovu snahu o minimalizáciu frontovej účasti Slovákov, vrátane snahy oslobodzovať mužov-otcov od vojnovej služby.